

سرزمین سنت‌های شفاهی^(۱)

نگارنده : سالیومبای
مترجم : لیلا ابراهیمی

شیراز، نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال جامع علوم انسانی

چندین نوع شناسی برای طبقه‌بندی آرشیوهای شفاهی پیشنهاد شده است که دست کم پنج نوع آن را، می‌توان این گونه مشخص کرد:

- فرمولها (ضرب‌المثلها، عنوانها، شعارها، معماها، اندرزهای حقوقی، آئینهای مذهبی، آئینهای جادویی،...)
- گفته‌های شاعرانه (تاریخی، ثنائی، مذهبی)
- فهرستها (مکانها، اشخاص، نسب‌نامه‌ها،...)
- حکایتها و قصه‌ها (تاریخی، اسطوره‌ای، حماسی، افسانه‌ای)

تعریف :

عبارت «آرشیوهای شفاهی»، که از «مشاهدات شفاهی» نشئت گرفته است، بحثی در میان متخصصان برانگیخته است. در آفریقا، بحث بر سر متون شفاهی است؛ متونی که دربرگیرندهٔ مشاهداتی است که شفاهاً منتقل شده است. در جوامع مجهز به نوشتار، متنها و در جوامع شفاهی، سنتها، نقشی حیاتی در کارکرد درست جامعه ایفا می‌کنند. لذا سنتها، تنها به سرگرمی و فرهنگی قومی ختم نمی‌شود بلکه نقش دوباره‌سازی جامعه را برعهده دارند.

تفسیرها (موضوعهای حقوقی همراه با توضیحات)

حفاظت، انتقال و انتشار؛ سه نقش متفاوت در جوامع آفریقایی-که گفتار، بر آنها حکمفرماست - فرایند اطلاعات را، تمام اجتماع بویژه سخنورانی به نام «گریوها» (۲)، حفاظت و اداره می کنند.

علاوه بر وقایع نگاران و نسب شناسان، اقشار دیگری نظیر قصه گوها، سران خانواده یا قبیله، مسلمانان باسواد، کشیشها، استادان صنعتگر، اسقفها و... نیز در حفاظت، مهار و نظارت و ارتباط اطلاعات شرکت دارند. بعلاوه، کهنسالان را نیز باید به خاطر فراوانی دیده ها و شنیده هایشان، از منابع مرجع دانست. به گزاف نگفته اند که «در آفریقا، وقتی کهنسالی می میرد، یک کتابخانه آتش گرفته است».

گریوها، افراد محترمی هستند که خود، یک طبقه اجتماعی را تشکیل می دهند و به عنوان حافظان میراث مردمی، از آنها یاد می شود. آنها، مسئول حیات، کلیت و صحت اطلاعات هستند.

جبریل تمسیرنیان (۳)، آنها را مسئول حفاظت و انتقال افکار عمومی دانسته است: «گریوها، این شاعران و موسیقیدانان دوره گرد، حافظ افکار عمومی و امانتداران سنتهای شفاهی آفریقایی سیاه هستند. به لطف وجود آنهاست که شعر، موسیقی و تاریخ، نسل به نسل انتقال یافته است. بدون آنها، بسیاری از شاهکارهای قدیمی - که میراث فرهنگی آفریقا به شمار می آید - در گذر زمان از خاطره ها پاک می شد. اما اکنون می توان پیشینه آهنگهای باشکوه قدیمی همچون آهنگ «سون جاتا کیتا، امپراتور نلدینگ» مربوط به قرن سیزدهم و یا آهنگ «لت دیوردیوپ، پادشاه کیور (سنگال)» را شنید. آنها، امانتداران تاریخ دولت و ملت هستند و ضامن انتقال میراث فرهنگی اقوام مختلف در دربارهای شاهزادگان، گریو، در ساختار حکومتی جای دارد و متصدی حفظ سنتهاست. شاهان، معلمهای خصوصی شاهزادگان را، از بین آنها انتخاب می کنند و گریو، به عنوان امانتدار افکار عمومی، حافظ همبستگی اجتماعی می باشد. پادشاه، در تمرین برای قدرت قضاوت و در تصمیمات قضائی از گریوها مدد می گیرد و آنگاه که قانونی وضع شود، گریو، عهده دار انتقال آن به مردم است. بر طبق رسوم و لفظها، میان گریو و شاه، صمیمیتی برقرار است و شاه، نباید از خدمات گریو در اداره مملکت چشم پیوشد و گریو، قانونهای گذشتگان را، حفظ است و پادشاه، کافست هنگام حکمیتش، به او رجوع کند. این استاد سخن، نماینده پادشاه (۴) و تنها مقام مهم پس از پادشاه است.

گریوها، از نظر نوع کارشان، به چندین نوع تقسیم می شوند: گریوی درباری، گریوی خانواده ها، گریوی هنرمندان و غیره. نقش همه آنها، حفاظت است و اهمیت آنها، به دلیل حفاظت از شعر و موسیقی است که هنر زنده آفریقا است و عمیقاً به زندگی روزمره شان وابسته می باشد. (۵) کار آنها، تنها یک سرگرمی نیست؛ آنها، افرادی کلیدی در جامعه هستند که هنجارها و فرارادادهای اجتماعی آفریقا را، به صحنه بازی می کشند. آنها، هم ستایش و هم تذییر می شوند. زیرا به همان اندازه که می توانند باعث شناساندن شخصی بشوند، می توانند زمینه ناشناختگی او را نیز، فراهم سازند.

امروزه، در شهرها، شیوه عملکرد گریوها دگرگون شده است؛ برخی از آنان، هنرمندانی حرفه ای شده اند که از آلات نوین موسیقی استفاده می کنند و در تالارهای مجهز نمایش ظاهر می شوند.

نظارت و قابل اطمینان بودن آرشیوهای شفاهی گریوها، در موقعیتهای خاص مثل جشنها، آیینهای مذهبی و مانند آن، یکنواخت، دکلمه وار یا همراه با آواز، سنتهای شفاهی را می خوانند. این انتقال پیام، گاهی همراه با صدای تم تم، تمبور و یا گیتار است. گریو، هر آنچه می خواند، حفظ است و در برخی از حکومتها، به دلیل اهمیت سنتهای رسمی، اگر گریو، مرتکب اشتباهی در خواندن شود، او را محکوم به مرگ می کنند.

گاهی اطلاعات، به صورت رمز و در قالب یک زبان نمادین منتقل، ترجمه و تفسیر می شود. مثلاً صدای نامفهوم تم تم را،

دکودورها (اشخاصی از خانواده گریوها)، در روستاها و مناطق مجاور، ترجمه می‌کنند که البته این گونه پیام‌رسانی، گهگاه ناقص است. نقش گریو، موروثی است و منابع شفاهی، تمام و کمال از پدر به پسر منتقل می‌شود. گریو، به وجود نمی‌آید بلکه زاده می‌شود و از همان ابتدا، به خاطر تضمین کلیت و عینیت منابع اطلاعاتی، مورد حمایت است. افراد مختلفی با گرایشهای متفاوت و یا حتی متضاد، شیفته حفاظت از اطلاعات می‌باشند؛ اما تنها گریوها هستند که بر ارزش و سندیت متون شفاهی، صحه می‌گذارند. آنها، با مقایسه سوابق مختلف، تفکیک و حذف برخی، به حفاظت از آنها می‌پردازند و میزان صحه و اطمینان محصولات تاریخی یا اجتماعی را، که شفاهاً منتقل شده است، تعیین می‌کنند. کار جالب دیگر آنها، که در دست گریوهای درباری است، مقایسه سنتهای رسمی یا آرشوهای مردمی با سنتهای شخصی یا آرشوهای شخصی است که در دست گریوهای خانواده‌های گیر (۶) یا نسب‌شناسان می‌باشد.

ترتیب زمانی، مسئله‌ای مهم و اساسی در آرشو است. اما در آفریقا، اکثر فرهنگها، اهمیت زیادی به آن نمی‌دهند و مفهوم زمان، دوره‌ای و بر پایه پادشاهیا و سلسله‌هاست. تقسیم زمان در بین تمدنهای شفاهی، از قواعد ریاضی فیزیکی بدور است و بر پایه قوانین زیست محیطی بنا نهاده شده است. در این نوع زمانبندی، ساعت و دقیقه، وجود ندارد؛ پدیده‌های طبیعی و فعالیت‌های روزمره مانند طلوع یا غروب آفتاب، آواز خروس، نمازهای روزانه، بازگشت گله دام و مانند آن، منشاء زمان است. در جامعه اسلامی و کفها، ماهها، به نسبت موقعیتشان در قبل یا بعد از جشنهای مذهبی، مشخص می‌شوند (راکی گامو، راکاتی گامو، دیوکور، ماموکور) (۷).

از دهه ۶۰ به بعد، در سنگال، برنامه‌هائی، به وسیله گریوهای سنتی، در رادیو و تلویزیون نمایان شد که به تاریخ ملی آنها می‌پرداخت. این برنامه‌ها، به خاطر جلب رضایتمندی مردم، بیشتر از رادیو پخش می‌شد. هم‌اکنون، چهار برنامه هفتگی، از رادیو و یک برنامه ماهانه، از تلویزیون ملی پخش می‌شود که تماماً به دست گریوهای سنتی تولید می‌شود و یک نگاهبان آرشو بر آن نظارت دارد. از آنجا که در فرهنگهای شفاهی، زمانبندی تاریخی وجود ندارد، امروزه گریوها، از آرشوهای کتبی، برای تاءید تفسیرها و بیان نکته‌بینی‌ها و جزئیات، کمک می‌گیرند. به عنوان مثال نویسنده‌ای به نام «الحاجی راوان بی» (۸)، در پژوهش خود راجع به الحاجی مالیک سی (۹)، مؤسس زاویه تیدیان دتیوان، نوشته است: «او، در سال ۱۸۵۲ یا ۱۸۵۳ یا ۱۸۵۵ یا ۱۸۵۶ یا ۱۸۵۷ به دنیا آمد که سال ۱۸۵۳ در اذهان مانده است.» بالعکس، تاریخ فوت او، دقیقاً مشخص است. چون شهرت و عنوان «انسان مقدس» پیدا کرد و مرگش را، آرشوهای رسمی و روزنامه‌نگاران عصر، نگاشتند. الحاجی راوان بی، افزوده است: «بدین ترتیب، این مرد مقدس، در سن هفتاد سالگی (؟) درگذشت، در روز شنبه ۱۷ ژوئن ۱۹۲۲، کمی قبل از نماز ظهر.»

گریوها، برای پر کردن خلاء سنتهای شفاهی، از آمارها و تصویرها، در برنامه‌های رادیویی، تلویزیونی استفاده می‌کنند. مثلاً برای معرفی ارتش قهرمان ملی (آلیوری دیه، لت دیوردیوپ)، به تاریخ جنگ افسر فرانسوی (ARSID)، که قبلاً اتفاق افتاده. اسناد می‌کنند که البته تصویری هم وجود ندارد؛ یا در برنامه دیگری. که راجع به الحاجی عمر ساخته شد. آرشوهای رسمی، تنها توانستند طرحی از قصر «تانا» تهیه کنند.

ثبات گفتار در جوامع پیشرفته

به رغم تغییر و دگرگونی امور اجتماعی در جوامع نوین و اصل نوشتار در امور اداری آنها، گریوها، هنوز گفتار را، در شناخت رفتارهای اجتماعی ادامه می‌دهند و مستمره شدن جوامع سنتی، باعث نابودی گریوها نشده است.

گریو، در قلمرو سیاسی

مدارس قرآنی مذهبیون - جایی که تحت سلطه اسلام بود - پناهنده می شدند.

گریوئی که در خدمت مذهبیون قرار گرفته، باید باسواد، ظریف‌بین و توانا در ترجمه آیات قرآنی و احادیث پیامبر باشد و آنها را، بدون تغییر انتقال دهد و مثل بلندگو، واسطه‌ای میان استاد و شاگردانش (طلبه‌ها) باشد.

بخش دیگری از کار گریوها، شاگونی در آئینهای هدیه دادن است. او، در پیشگاه گیرها و اقشار برتر جامعه، به خواندن نسب‌نامه‌ها و یادآوری شاهکارهای نیاکان و بیان زهد و سخاوتشان می پردازد و بدین ترتیب، وجهه اجتماعیشان را بالا می برد.

از گروه اجتماعی تا فردیت (مشکلات دولت مدنی)
دولت مدنی، نماد محرز نوشتار و در نتیجه نوگرایی است و در آفریقا - که بنیان جامعه، برگفتار گذاشته شده است - استقرار دولت مدنی، بسختی صورت می گیرد و دور از اذهان مردمی است. در این جوامع، همیشه گروه، برتری داشته است و هویت و کیستی شخص، وابسته به گروه اجتماعی (خانواده، تیره یا قوم) است. در حالی که نوگرایی، فردیت شهروندان را، به رسمیت می شناسد و کم نیستند افرادی که باریشه‌های محکم خانوادگی، این مدنیت را رد می کنند.

بقای گریوها در جوامع امروزی، به دلیل برخی تفضاهای اجتماعی و بعضی اعمال فرهنگی است. چندی پیش، در دوره شاهزادگان محلی، آنها، بتدریج به خدمت مدیران و ثروتمندان درآمدند. در سنگال، تحت دولت رئیس جمهور عبدودیوف، گریوها، در سیستم سیاسی، ایفای نقش می کنند و کمیته‌ای به نام «کمیته ملی گریوها، در حمایت از فعالیتهای رئیس جمهور عبدودیوف» تشکیل داده‌اند. این استادان مسلم سخن، بانگاهی بدبینانه نسبت به روزنامه‌نگاران و دیگر متخصصان، به برقراری ارتباط بین بخشهای سیاسی می پردازند. آنها، مانند نیاکانشان، در برنامه‌های سیاسی و جلسات مذهبی شرکت می کنند و در موضوع گفتار، همیشه استادان مجلس هستند. آنان میزانشنهای سیاسی ترتیب می دهند و تمامی رقبایشان را مغلوب می کنند و بدین شکل، در قدرت سیاسی مملکت، بسیار سودمند هستند.

گریو، در فضای خانوادگی و مذهبی
گریوها، در بطن خانواده‌های مذهبی، مانند گریوهای درباری، نقش نماینده واقعی را بازی می کنند. در اواخر قرن نوزدهم، همزمان با سقوط جوامع سنتی و متلاشی شدن دربارهای شاهزادگان و قبل از دستورات مستعمراتی جدید، جنگاوران نامسلمان قدیمی، در

دگرگونیهای فناورانه نظامهای اطلاعاتی در خاتمه، باید خاطر نشان کرد که تحولات اخیر رسانه های همگانی، بویژه اینترنت - که گفتار را، به نوشتار و تصویر مبدل کرد - باعث ارتباط فرهنگ آفریقا با دنیای بیرون شده است. جای خوشبختی است که این فناوریهای نوین رویه رشد، باعث نجات و حفظ میراث گفتاری آفریقا شده است؛ چیزی که تاکنون انسانها، وظیفه انتقال آن را بر دوش داشته اند.

نتیجه :

آرشیو شفاهی، ریشه در حفاظت و انتقال دارد؛ انتقالی که ممکن است ناقص صورت بگیرد. گریوها، حافظان سنتهای شفاهی، نقش برجسته ای را هم در سیاست و هم در میان خانواده ها و مذهبیون بازی می کنند. آنها، مسئول انتقال اطلاعات به اعضای جامعه و صدور آن به جوامع دیگر هستند. به نظر می رسد که در این کشورها، سلطه گفتار، سخت بر نهادهای نوین دولتهای مدنی، تاءثیر گذاشته است. از طرف دیگر، گریوهای سنتی، مجبورند برای تاءبید امور و پدیده ها و آنچه به زندگی روزمره شان وابسته است، به آرشیوهای کتبی توسل جویند.

این تقابل همیشگی بین گفتار و نوشتار و حتی صدا، همراه با فناوریهای جدید ارتباطی و اطلاعاتی، زمینه ای مثبت برای جلوه گری هر چه بیشتر آفریقا در جهان امروز، پدید آورده است.

پی نوشتها :

- ۱- فصلنامه کما، ارگان شورای جهانی آرشیو، صفحات ۹۱-۹۷، شماره ۲-۳، سال ۲۰۰۳.
۲. Griots.
۳. Djibril Tam sir Niang.
۴. در آفریقا، پادشاه، مستقیماً با مردم صحبت نمی کند. واسطه ای به نام گریو، بلندگوی اوست. زیرا پادشاه، با صدای آهسته صحبت می کند و گریو، سخنانش را، بلند تکرار می کند.
۵. آهنگها و رقصها، به شکل نمائندگی از فعالیتهای کشاورزی، همراه با حوادث خوشایند و ناخوشایند، نمایش داده می شود.
۶. geer: انسانهای شریفی که پیشه های حیاتی را چون کشاورزی، دامداری و ماهیگیری، برعهده دارند.
۷. گامو، جشن مذهبی مسلمانان در روز تولد حضرت محمد (ص) است.

۸. El Hadji Rawane Mbaye.
۹. El Hadji Malick sy.

